

TEISZLER ÉVA

A DINASZTIÁHOZ TARTOZÁS MINT A LEGITIM KIRÁLYI HATALOM ELŐFELTÉTELE AZ ÁRPÁDOK KIRÁLYSÁGÁBAN

ABSZTRAKT: A tanulmány az Árpádok királyi hatalmát a legitimitás szemszögéből vizsgálja. Mivel a királyi hatalom legitimitásának elemei egyetlen tanulmányban nem vehetők sorra, ezúttal annak csak egyik kritériumát, a dinasztiahoz való tartozást járjuk körül. A tanulmány Orseolo Péter és Aba Sámuel királyságának utólagos el nem ismerését, illetve Orseolo Péter és a Vazul-fiak származásának meghamisítását ebből a megközelítésből áttekintve arra keresi a választ, hogy azokra miért lehetett szükség, s hogy azok összefüggésben álltak-e királyi hatalmuk legitim voltának elismerésével, s ha igen, milyen módon.

KULCSSZAVAK: Árpád-kor, legitimitás, királyi hatalom, törvényes származás, Árpád-dinasztia, Orseolo Péter, Aba Sámuel, Gizella, Vazul, Borisz herceg, Kézai Simon, Képes Krónika, Gellért-legendá, Zágrábi Krónika, Várad krónika

---

A magyar medievisztika középkori forrásaink elemzésekor olyan kifejezéseket is használ egykori jelenségek leírására, értékelésére, amelyeket más tudományok és tudományterületek elsősorban a fogalmi meghatározás céljából vizsgálnak. Ilyen többek között az állam, a szuverenitás, a hatalom, az uralom, a legitimitás és a legalitás, amelyeknek jelentésére, tartalmára a jog- és

a politikatudomány, a szociológia, a pszichológia vagy az eszmetörténet is igyekszik megadni a maga válaszát nemcsak a jelenkor, hanem a letűnt korok tekintetében is.

E meghatározások közül a hazai történeti irodalom gyakran érintette többek között az Árpád-kor királyi hatalmának legitimitását. Középkori elbeszélő forrásaink, így a legendák, de főként a 14. századi krónikakompozíció filológiai és összehasonlító elemzése kimutatták, hogy e kútfők rendkívül sok és sokféle eszmei hatás lenyomatát hordozzák magukon,¹ amelyek olykor kimondva vagy kimondatlanul érvel(het)nek egyik vagy másik uralkodó hatalmának vagy uralmának (akár utólagos) *elfogadhatósága* vagy *elismerhetősége* mellett, esetleg bemutat(hat)ják, hogy az adott személy mennyire felelt meg testi-lelki szempontból a koreszmé(k)nek vagy a korideál(ok)nak. Az ezekben a munkákban megfigyelhető tudatos szerkesztések és átszerkesztések, melyek gyakorta nem mentesek attól, hogy bizonyos uralkodók minősítése² mellett azok hatalmának vagy uralmának *jogosságát* igyekeznek alátámasztani,³ az események ismeretében igen jól alkalmazhatók a szövegek időrétegeinek, keletkezési idejének meghatározására is.⁴

E kutatások tehát rendkívül hasznosnak bizonyultak azon (jog)elvek és eszmék kimutatásában, amelyeket felhasználva érvelni lehetett az *uralom jogossága* mellett. A régmúlt eseményeinek feldolgozása és a filológiai munkálatok mindemellett a királyi hatalmat legitimáló tényezőket is feltárták: koronázás, törvényes származás, fizikai és/vagy keresztényi értelemben vett alkalmasság (*idoneitas*), megfelelő őssel való rendelkezés, dinasztiahoz tartozás, dinasztikus legitimáció, szakrális legitimáció, választás (*electio*), utódkijelölés (*designatio*), senioratus (az idősebb öröklési joga), primogenitura (elszülöttség), az elit konszenzusa.⁵

Ha azonban a királyi hatalom legitimitása oldaláról közelítünk a fentebbi kifejezésekhez, és a királyi hatalom legitimitásán a király törvényesnek és jo-

1 Lásd pl. Szűcs 1972.; Szovák 2000.

2 Lásd pl. Kristó 1972.

3 Gerics 1961, 88–112., Kristó 1974.

4 Átfogóan lásd erre Horváth 1954.; Kristó 2002.; Veszprémy 2019.

5 Bagi 2017, 247–379. a korábbi irodalom összefoglalásával.

gosnak elismert és elfogadott uralmát értjük, amelynek az uralom alatt állók engedelmeskednek, akkor azt érzékelhetjük, hogy e (jog)elveknek, szempontoknak vagy tényezőknek nem mindegyike viszonyul azonos módon a királyi hatalom legitim voltaához. Egyetlen tanulmányban lehetetlen áttekinteni valamennyi, a legitim uralom kellékének tulajdonított elem kapcsolatát a legitim királyi hatalom imént meghatározott definíciójával, ehhez, illetve az Árpád-kor királyi hatalma legitimitásának körülírásához számos elő- vagy résztanulmány elkészítése szükséges; ezért az alábbiakban mintegy előtanulmányként a törvényes származás és a dinasztiahoz való tartozás néhány, korábban más szerzők által is tárgyalt kérdését vetjük fel, új szempontot és megközelítést ajánlva a korábbiak mellé.

A dinasztiahoz tartozás kritériuma

Az Árpád-korban csak olyan személynek volt jogosultsága a királyi hatalom megszerzésére, aki valamilyen módon az Árpádok nemzetségéhez kötődött, hiszen egyetlen egyszer sem fordult elő ebben az időszakban, hogy valaki úgy szerez(het)te volna meg az ország feletti uralmat, hogy ennek a feltételnek híján lett volna; és arról sem tudunk, hogy Magyarország trónjára idegent hívtak volna. Jellemző példa a dinasztiahoz tartozás kritériumára Vid ispán esete. A krónikás a mogyoródi csatában Salamon csapatait legyőző hercegek közül Lászlónak a következő, Vid teteme felett elmondott szónoklatot tulajdonította: „De csodálkozom, miért akartad a hercegséget, hiszen nem a hercegek nemzetiségéből származtál, és miért kívántad a koronát, mikor nem a királyok véréből való voltál?”⁶ Vid ispán törekvése a királyi hatalomra (de a hercegségre is) a krónikás szerint jogalap nélküli volt, mivel Vid nem tartozott a nemzetségbe. A magyarság tehát csak az Árpádok hatalmának jogosultságát fogadta el, és csak nekik volt hajlandó alávetni magát. A királyi hatalom legitim voltát tehát alapvetően befolyásolta a dinasztiahoz való tartozás kritériuma.

6 Latin szövege: SRH I. 392. Ford.: KK 1986, 153–154. Lásd még a szövegrészhez készített jegyzetet.

E helyütt nincs lehetőség kitérni arra, hogy a dinasztiaán belül létezett-e valamilyen öröklési rend,⁷ és nem vállalkozhatunk sem annak áttekintésére, hogy a dinasztia Szent István koronázása utáni legitimitása épült, építhetett-e a korábbi, a kereszténység felvételét megelőző időszakára,⁸ sem arra, hogy a Szent Királyok nemzetsége dinasztikus legitimáló erejének⁹ kérdésével foglalkozzunk, mert ezeket a kérdéseket szűkebb témánk nem érinti. Az azonban sokkal inkább idetartozik, hogy a dinasztiaán belül a nőági utódlás elfogadható volt-e. Ennek megítélésében a látszat ellenére alapvetően konszenzus figyelhető meg. Kutatóink általában óvatosan úgy fogalmazznak, hogy a királyságot a dinasztia férfi tagjai szerezték meg, de mivel Orseolo Péter és Aba Sámuel esetében felmerült a nőágon keresztül megvalósuló hatalomátvétel lehetősége, erre való tekintettel találkozhatunk olyan megfogalmazásokkal is, amelyek szerint kivételes esetben a fi- és a nőági leszármazás is lehetőséget nyújtott a királyság elnyerésére.¹⁰

Orseolo Péter és Aba Sámuel királysága

Köztudomású, hogy Szent István azután, hogy egyetlen életben maradt fia, Imre herceg¹¹ elhunyt, leánytestvére fiát, a már jó ideje Magyarországon tartózkodó Orseolo Pétert fiává fogadta, és utódjának jelölte a királyságban. Péter 1038-ban hatalomra is jutott, de uralmát csak 1041-ig tudta megtartani. Akkor a magyarok a helyébe Abát választották királynak. Aba 1044-ig uralkodhatott, ekkor Péter 2 évre visszavette tőle a hatalmat, de azután azt Vazul hazahívott fiai megszerezték tőle.

Bár krónikáink Pétert utólag szó szerint zsarnoknak nevezik, Aba tevékenységét pedig úgy mutatják be, hogy ezt a jelzőt akár rá is alkalmazhatnánk, hatalomgyakorlásukat a maguk korában – addig, amíg az elégedetlenség le nem

7 Juhász 2017. a korábbi irodalom összefoglalásával.

8 Mályusz 1933.; Deér 1938, passim, különösen 20., 50–51.; Bónis 1938, 439.; Váczy 1938, 66.; Kristó 2000c, 41.; Lenkey – Zsoldos 2003, 33., 41., 104.; Szabados 2014, 280–329.

9 Klaniczay 2000, 108–168. A témához lásd még Zsoldos 1993.; Szántó 1997.

10 Zsoldos 1997.; Makk 1987, 61.; KMTL 60., 66. (Árpádok címszó; Kristó Gyula munkája.)

11 Mikó 2013, 1.

taszította őket a trónról – a kortársak elfogadták. Erre utalnak a külföldi források híradásai, és a magyar írott hagyományban véletlenszerűen megmaradt nyomok.¹² Krónikáink Pétert és Abát egyformán *rex* minősítéssel illetik, s ez azt jelzi, hogy a Szent István által bevezetett új uralmi rend, a királyság – a hozzánk hasonló utat járó népek közül egyedül a térségben¹³ – kontinuus maradt a trónviszályok ellenére is. Az pedig még ennél is fontosabb, hogy a vezető elit – belátva, hogy a nép vagy nemzet hosszú távú megmaradásának érdeke ezt igényli – a pogánylázadások ellenére sem akarta azt eltörölni vagy megváltoztatni.

A Képes Krónika Péter és Aba királlyá emeléséről egyaránt tájékoztat, és ezekről az eseményekről az egyetlen ránk maradt *annales*, a Pozsonyi Évkönyv¹⁴ is megemlékezik. A Pozsonyi Évkönyv 997-tel, Adalbert püspök halálával, illetve Géza fejedelem elhunytával kezdi az események feljegyzését, és azok ismeretében egészen 1203-ig jut el. A készítői által fontosnak tartott történések lejegyzésének periodizációjára és az évkönyv keletkezési helyének meghatározására több elképzelés született. A legelfogadottabb vélemény szerint első szakasza 1060-ig terjedt, és Pannonhalmán készült, míg más felfogás szerint 1187-nél húzható cezúra az évkönyv elbeszélésében, mivel eddig az időpontig egy kivételével országos hírű eseményekről, azután pedig lokális jelentőségűekről számol be, s az ilyen szempontból meghúzott határvonalat megelőző időszakra vonatkozóan csak egyetlen helyi eseményt jegyzett le, amely Székesfehérvárra vonatkozik; ebből következően az évkönyv első részének készítése ehhez a városhoz kötődik.¹⁵

Mindkét érv mellett hozhatók fel továbbiak, jelenlegi szempontunkból azonban a Pozsonyi Évkönyv tudósítsa és tudósításainak szakaszolása azért érdekes, mert akár 1060-nál, akár 1187-nél húzzuk is meg első lejegyzései keletkezésének határát, azt láthatjuk, hogy Orseolo Pétert és Aba Sámuel királynak titulálja. Nem így a legkorábbi királylista, az 1141. előttinek tartott¹⁶ Esztergomi Rövid Krónika,

12 Szabados 2007.

13 Bagi 2017, 344–345.

14 Kiadása: SRH I. 125–127., magyar fordítása: Kulcsár 2006, 10–12.

15 Kristó 2002, 28–29.

16 Csóka J. Lajos a feljegyzést későbbi hamisítványnak minősítette, a bennük rejlő adatokat azonban a kutatás hitelesnek tekinti. (Kristó 2002, 29–30.)

amely a Pozsonyi Évkönyvvel és a 14. századi krónikakompozícióval ellentétben kihagyja Orseolo Pétert és Aba Sámuel „kegyes emlékeztető királyaink” sorából, jelezve ezáltal, hogy törvényes királyoknak nem ismeri el őket.¹⁷ A jellegére nézve királylistának tekinthető¹⁸ jegyzék csak Szent István, András, [I.] Béla, Salamon, [I.] Géza, [Szent] László, Kálmán, valamint a jegyzékben kisebbnek nevezett [II.] István nevét tartalmazza.¹⁹ Itt tehát az egykorú „valóság” valamiféle eszmei alapú, utólagos megítélésével állunk szemben. Forrásunk talán műfajából eredően, talán az udvar közfelfogásának megfelelően nem ad indoklást arra, hogy e két személy törvényes uralmát miért nem fogadja el. Mindenesetre az Esztergomi Krónikához hasonlóan, de már nem hallgatólagosan jár el a 14. században keletkezett Váradi Krónika és az annak forrásául szolgáló Zágrábi Krónika,²⁰ amely minderre magyarázatot adhat. Egyikük sem fogadja el Orseolo Péter és Aba Sámuel király voltát. Mint írják, „Ennek a legszentebb királynak [ti. Szent Istvánnak] a halála után a királyság nem volt betöltve [igazi/valóságos] uralommal” 11 és ezen felül még csaknem fél évig,²¹ minthogy ez idő alatt Péter és Aba állt az ország/királyság (*regnum*) élén.²² A szóban forgó krónikák keletkezési idején az oklevelekben is gyakran előforduló, a betöltetlen tisztségek jelölésére szolgáló *vacans* (betöltetlen, megüresedett) kifejezés nyilvánvalóan a Zágrábi Krónika szövegét összeállító

17 Knauz 1875, 624.

18 A műfajra lásd Veszprémy 2010, 12–13.

19 Knauz 1875, 624. Magyar fordítása: Kulcsár 2006, 9.

20 A két krónika kiadása: SRH I. 195–215. Magyar fordításuk Kulcsár 2006, 37–44.

21 Az üresedés időtartamának magyarázatára felvetett javaslatot lásd: Tóth 2009. Az egyes forrásokban eltérő uralkodási idők összefoglalását lásd Veszprémy 2010, 20–22. Talán nem haszontalan megjegyezni, hogy Tóth Péter megállapítása szerint a Zágrábi és a Váradi Krónikákban fenntartott 11 év, 4 és fél hónap időtartam a Kézai Simon krónikájában szereplő, Szent István halála és I. András hatalomra jutása közötti időszakhoz (11 év és 4 hónap) áll legközelebb.

22 Post obitum huius regis sanctissimi *regnum vacavit* [vero] regimine annis undecim, mensibus quatuor et medio, i[n]fra] quod tempus prefuit regno Petrus Theutonicus, frater ... Gesle, consortis eiusdem sancti regis forsan annis VII [et] ultra, [...] Et post ipsum Aba pref[uit] annis tribus et ultra[...] SRH I. 207–208. Kulcsár Péter fordításában: Ennek a szentséges királynak a halála után az országnak nem volt kormányzata tizenegy évig, négy és fél hónapig, amely idő alatt, talán hét évig és tovább, az ország élén állt a teuton Péter, Gezlának, e szent király feleségének [...] a fivére [...] És utána Aba állt az élén három évig és tovább [...] (Kulcsár 2006, 38.) Tóth Péter fordításában a passzus így hangzik: „az ország híjával volt az igaz uralomnak” (Tóth 2009, 1415.).

olvasókanonok szóhasználata, amely álláspontját világosan tükrözi: e két személy hatalmon volt ugyan, de király – mivel e tisztség nem volt betöltve – nem volt. A Váradi és a Zágrábi Krónika szerint – az Esztergomi Rövid Krónika tudósításával egybehangzóan – a királyi tisztségben Szent István után András következett, annál is inkább, mert a Szent István óta eltelt csaknem 11 és fél évről úgy fogalmaznak, hogy „Ezután András herceg nyerte el a koronát”.²³

Valóban nem egy, hanem két szerkesztő-készítő azonos álláspontjáról beszélhetünk itt, hiszen a néhány évtizeddel később keletkezett Váradi Krónika e helyütt egyetért forrásával. Jól látható, hogy nem pusztán másolta a Zágrábi szövegét, és nemcsak helyi vonatkozású értesülésekkel egészítette ki azt,²⁴ hanem előtte is ott feküdt egy, a Budai Krónika családjába sorolható részletesebb krónikaváltozat,²⁵ amely (vagy egy ahhoz hasonló) az előtte működő zágrábi olvasókanonoknak is rendelkezésére állt.²⁶

A Váradi Krónika készítője, Imre olvasókanonok az itt elemzett szövegrészen két alkalommal tett számunkra figyelmet érdemlő változtatást: Aba Sámuel személyéhez magyarázatként hozzátoldotta, hogy István király *sororius* (*Aba vero sororius S[tephani] regis*),²⁷ Péteréhez pedig azt, hogy Szent István nővérétől született (*de sorore Sancti Stephani genitus*).²⁸ Ez a két információ együttesen csak a 14. századi krónikakompozícióban és a Budai Krónika családjába tartozó valamely szövegváltozatra visszamenő Knauz Krónikában lelhető fel.

Mindazonáltal elgondolkodtató, hogy a Zágrábi és a Váradi Krónika lejegyzése, pontosabban I. Károly és I. Lajos uralkodása idején, a 14. században, amikor az Árpádok leányági leszármazottai tudhatják magukénak a magyar királyi címet, miért nem tartották szükségesnek ennek az információnak az elhallgatását, hiszen a *sororius* kifejezés önmagában felveti a dinasztiahoz tartozás kérdését: ha a nőtestvér férjét, azaz sógort értünk rajta, az illető személy sem

23 Post hec adeptus est coronam Andreas dux... SRH I. 208.

24 Szovák 2014, 145.

25 Szovák–Veszprémy 1999, 749. (A vonatkozó rész Szovák Kornél munkája.)

26 Lásd Kertész 2016, 489.

27 SRH I. 208.

28 SRH I. 207.

a vérrokonok, sem a dinasztia tagjai közé nem tartozik. Ha azonban a szó ’leánytestvér gyermeke’ értelmezését választjuk, az nehezen tűnik összeegyeztethetőnek azzal, hogy miközben az Anjouk a magyar trónon ülhetnek, a szóban forgó krónika akár magyarázatként is felfogható betoldásai szerint a nevezett *sororius*ok nem voltak törvényes királyok. Abból, hogy a Zágrábi és a Várad Krónika készítője a Péterre és Abára vonatkoztatott *sororius* kifejezést nem tartotta terhelőnek az éppen uralkodó Anjoukra nézve, arra következtethetünk, hogy erre a korabeli gondolkodás valamilyen magyarázatot talált.

A *sororius* szó értelmezésének kérdése történeti irodalmunkban elsősorban Aba Sámuel személyével kapcsolatosan merült fel, méghozzá olyan módon, hogy a krónikák által Szent István *sororius*ának²⁹ nevezett Aba unokaöccse vagy sógora volt-e a királynak, azaz vér szerinti rokona lehetett-e Istvánnak, vagy sem.³⁰ Kézai Abáról kifejezetten állítja, hogy *nem tartozott a királyi nemzetségbe*,³¹ amivel tulajdonképpen a 14. századi krónikakompozíciónak sem mond ellent, amely szerint némelyek „azon igyekeztek, hogy az országot a királyi sarjnak [ti. Péternek] szerezzék vissza”,³² azaz a vér szerinti rokonnak.

A Várad Krónikát készítő Imre olvasókanonok sem mondott ellent a Zágrábi Krónika értesülésének a Péterre vonatkozó *sororius* kifejezés betoldása és egyéb kiegészítései által, csak tovább magyarázta a szöveget, mert a Zágrábi

29 Kézai gestája (SRH I. 174.), a 14. századi krónikakompozíció (SRH I. 354.), a Knauz Krónika (SRH II. 330.), és a Várad Krónika (SRH I. 208.) nevezi Abát István *sororius*ának.

30 Kristó 2000a, 59–61. és Kristó 1992, 25–27. a korábbi álláspontok ismertetésével. Kristó a *sororius* helyes fordításának – a szakirodalom többségével egyetértve – ezen a helyen a sógort tekinti. Kristó érveit (a krónikakompozíció másutt is ebben az értelemben használja a kifejezést; a krónika kifejezetten kimondja, hogy a királyi nemzetségből nem találtak uralkodásra alkalmas személyt, ezért választották maguk közül Abát) Galambosi Péter tovább szaporította azzal, hogy Műgeln Henrik 14. századi német nyelvű krónikája is sógorra fordítja a kifejezést (Galambosi 2020, 5.). Ezzel szemben Szabados György (l. Szabados 2007. az ott idézett irodalommal) a *sororius* kifejezés helyes magyarításának az unokaöcs kifejezést tartja.

31 Anno ergo regni Petri tertio principes et nobiles regni Hungariae episcoporum consilio in unum convenerunt contra Petrum quaerentes sollicitate, si aliquem de regali genere possent reperire, qui esset idoneus regnum gubernare eosque a Petri Tyrannide potenter liberare. Cumque in regno talem invenire non potuissent ullo modo, ex semetipsis quendam comitem nomine Aba sororium sancti regis Stephani super se regem praefecerunt. SRH I. 174.

32 regnum regali semini restituere fideliter nitebantur SRH I. 326. Fordítása: KK 1986, 98.

Krónika Gizellát eredetileg – feltehetően – az általa egyébként is teuton jelzővel illetett Péter *apai* testvérének ír(hat)ta. A Zágrábi Krónika kiadásai ugyanis jelzik, hogy a *frater* és a *Gesle* szavak között a kézirat hiányos,³³ ezért ott feltételezésünk szerint eredetileg a *carnalis* (esetleg a *germanus*) szó állhatott. De ha mégsem, Péter meghamisított genealógiáját akkor is mindketten (el)ismerik, méghozzá azonos, valamely a Budai Krónika családjába tartozó krónikaszerkesztés elbeszélésével megegyező módon adva meg Istvánnal való rokoni kapcsolatát.³⁴ Ez azt a gondolatmenetet sejteti, hogy még ha Péter István nőági unokaöccse volt is, apai ágon más családból származott.

Orseolo Péter és az ármánykodó Gizella

Miért lehetett szükség Orseolo Péter származásának meghamisítására?

Már régen felvetődött, hogy a Gizellát ármánykodónak láttató szövegrész mikor és miért alakulhatott ki, s hogy az egykorú lehet-e a Vazul-ág eredetének meghamisításával.³⁵ Bizonyos, hogy a Gizellát elítélő történet valamilyen formában már a 13. század közepe előtt létezett, mivel szerepel Albericus 1227 és 1251 között keletkezett *Trium Fontium*ában,³⁶ amely többek között azt állítja, hogy Péter Gizella testvére volt, és azért üzték el, mert az utána megválasztott Abával ellentétben „nem a magyarok ivadékából való volt”.³⁷ Bár Albericus értesülései – függetlenül attól, hogy azok szóbeli vagy írásbeli forrásra

33 SRH I. 207. és Kulcsár 2006, 38. A kézirat ismeretének hiányában nem tudjuk, hogy a Várad-i Krónika is hiányos-e ezen a helyen, azt ugyanis a kiadás nem jelzi egyértelműen.

34 Vö. Csákó 2018, 553. Itt érdemes megjegyezni, hogy bár a Szent István halála és I. András hatalomra kerülése között eltelt időtartam Kézaiéhoz közelíti e két krónika szövegét, a Gizelláról alkotott kép távolítja tőle.

35 A kérdés átfogó ismertetésére l. Csákó 2018.

36 A műre l. KMTL 35. Albericus *Trium Fontium* címszó (Almási Tibor munkája).

37 *Unde rex iste Petrus de quo hic agitur, frater dicitur fuisse illius regine Gisle, de qua superior diximus. Et quia non erat de semine Ungarorum, contra eum promovere curaverunt quendam Abbonem, qui erat unis ex ipsis, de magnis principibus.* Idézi Csákó 2012, 518.

támaszkodtak-e – helyenként ingatagok, Orseolo Péterrel kapcsolatban talán éppen a lényegét fogta meg. Ha végigtekintünk a negatív Gizella-kép Orseolo Péter családi kapcsolatait érintő elemének magyar hagyománybeli alakulásán, azt láthatjuk, hogy a 14. századi krónikakompozícióba valamikor belekerült az nézet, amely szerint Péter Gizellának (közös apjuk révén) testvére volt. Az 1280-as évek első felében alkotó Kézai Simon Pétert már egyenesen Gizella unokaöccsének, vagyis leánytestvérétől származó fiának (*filius sororis suae*) tette meg.³⁸ Váczy Péter ezt azzal magyarázta, hogy Kézai *gestájában*, amely szerinte a legközelebb áll a nagyobbik István-legenda Péter és Szent István helyes rokonsági fokát tartalmazó megjelöléséhez, „csak helytelen összevonás folytán lett Péter Gizella nővérének a fia. Az eredetiben a ‚filius sororis suae’ Istvánra vonatkozott.”³⁹ Kézai változtatását azonban nem tulajdoníthatjuk a véletlennek. Leírja ugyanis, hogy az Imre halála után vigasztalhatatlan király testi és lelki betegségbe esett, „ám mégis legfőképpen az aggasztotta, hogy *a saját véréből senki sem volt méltó arra, hogy a királyi koronával kitüntethetnék*, [kiemelés tőlem – T. É.] és aki az ő halála után ezt a katolikus hitben oly ifjú népet képes volna abban megőrizni.”⁴⁰ A 14. századi krónikakompozíció szerint azonban „csupán” azon búslakodott a király, hogy vérrokonai közül senki nem látszott alkalmasnak arra, hogy halála után Krisztus hitében megtartsa az országot.⁴¹ A két magyarázat között óriási különbség fedezhető fel. Míg a 14. századi krónikakompozíció – és vele egybehangzóan Kézai – értékelése szerint Szent István nem bízott abban, vagy nem hitte, hogy vérrokonai közül bárki a magyar népet/nemzetet annak egyben tartása érdekében az általa egyedül üdvösnek tartott úton, azaz a nyugati kereszténységben meg tudja tartani, addig Kézai arról is ír, hogy a saját véréből származók közül senki nem látszott alkalmasnak a koronázásra, vagyis a keresztény típusú legitimitáció elnyerésére. Erre

38 SRH I. 173.

39 Váczy 1940–1941, 317.

40 Kézai 1999, 108. (Bollók János fordítása.) Nam maxime eapropter [flevit], ut de suo sanguine dignus nullus esset regni corona sublimari et qui ipso mortuo gentem tam novellam in fide catholica posset conservare.” SRH I. 173.

41 nullus videbatur de consanguineis suis ydoneus ad hoc, ut eo mortuo regnum in fide Christi conservaret. SRH I. 319.

Istvánnak – függetlenül attól, hogy álláspontját Kézai jóval később jegyezte le – minden indoka meg is volt, hiszen Vazul fiát, I. Andrást tulajdonképpen az első pogánylázadás segítette hatalomra.⁴²

E két értékelés mögött azonban más is rejtőzik. A *consangvineus* (vérokon) és a saját véréből való (*de suo sangvine*) kifejezések elbeszélő forrásainkban nem vonatkoznak Péterre, amiből két dologra lehet következtetni. Az egyik, hogy a korabeli elit Mihály ágával szemben Géza ágának hatalomhoz való jogosultságát fogadta el még úgy is, hogy Imre személyében az fiágon kihalt. Ezt erősíti az a tény, hogy Szent István Orseolo Péter utóddá jelölése után sikerrel verte le Vazul lázadását,⁴³ akinek bizonyára nem volt vele szemben túl nagy támogatottsága, s akinek leszármazottait csak azt követően hívták haza, hogy Péter másodszor is alkalmatlannak bizonyult az uralkodásra, mert az ország önállóságát nem tudta megtartani. Ezt igazolja továbbá Aba megválasztása, aki a király *sororius*a volt, illetve Péter másodszori uralmának elfogadása is.

A másik következtetés pedig az, hogy a későbbi politikai felfogás – legkorábban I. András hatalomra kerülésétől fogva – Pétert nem sorolta Szent István *consangvineus*ai közé, és nem tekintette *de suo sangvine* származónak sem, vagyis nem tekintette a dinasztia tagjának. A magyar krónikás hagyomány elhallgatja az altaichi évkönyv azon értesülését, amely szerint Szent István még *adoptatio*-val is megerősítette Péter utódlását.⁴⁴ Következésképpen a Péter és Szent István közötti rokoni szálak összekuszálása mögött az a szándék sejthető, hogy a tisztára mosni szándékozott Szent István személyétől és egyúttal az Árpádok dinasztiájától, dinasztiájából Pétert eltávolítsák. Ehhez – tekintve, hogy Szent István és Orseolo Péter családi kapcsolata a köztudatban is élhetett – egyedül Gizella személye volt felhasználható. Orseolo Péter származásának megváltoztatása – mely apai ágon Gizella rokonává tette őt – egyúttal a királyi hatalom megszerzéséhez szükséges jogalap megvonását is megteremt(h)ette,

42 Piti 2000.

43 Kristó 2000d, 97–98.

44 „A jó emlékü István király, ennek [ti. Péternek] anyai nagybátyja, miután az ő fia még életében meghalt, s mivel másik fia nem volt, ezt örökbe fogadta, és őt a királyság örökösévé megette.” ÁKÍF 1999, 240. (Makk Ferenc fordítása.)

hiszen a fiágon kihalt Géza-ág után a dinasztia (jog)folytonossága a Vazul-le származottakon keresztül még biztosítható volt a leányág igénybevétele nélkül is. Az eredeti gondolat egészen Kézai koráig érlelődött, aki – immár kellő távlatból – Pétert Gizella unokaöccsének te(he)tte meg.

Mikor hamisították meg Péter genealógiáját?

Mikor kerülhetett sor Péter genealógiájának meghamisítására és ezzel együtt Gizella befekettítésére? Ezt a kérdést nem tudjuk teljes bizonyossággal megválaszolni, csupán néhány gondolatot tehetünk a már korábban megfogalmazott vélemények mellé.⁴⁵

Az igazolható, hogy II. Béla idején, azaz 1131 és 1141 között Orseolo Pétert és Aba Sámuelet már ki akarták zárni a magyar királyok sorából. Ezt támasztja alá az ebben az évtizedben, vagy másképpen fogalmazva az Álmos-ág hatalomra jutása idején keletkezett Esztergomi Rövid Krónika, amely egyszerűen kihagyja Pétert és Abát a jegyzékből; de bizonyos, hogy a krónika eljárásának nemcsak valamilyen oka, hanem indoka is volt. Az esztergomi királylista sem okot, sem indoklást nem ad, feltűnő azonban, hogy a Zágrábi és a Váradi Krónika az esztergomi királylistával egybehangzóan, de már nem hallgatólagosan, hanem egyértelműen kinyilvánítja Péterről és Abáról, hogy nem voltak királyok. Ezek a 14. században lejegyzett királylisták tartalmazzák Orseolo Péter elferdített genealógiáját is, méghozzá olyan módon, ahogyan azt a Budai Krónika családjába tartozó valamely szövegvariáns már Albericus Trium Fontiumának keletkezése (1227–1251) előtt tartalmazta.

A Váradi Krónika a Zágrábihoz fűzött genealógiai kiegészítésekkel, magyarázatokkal erősíti meg, illetve értelmezi elődjének arra vonatkozó indoklását, hogy Péter és Aba miért nem tekinthető királynak. A Zágrábi Krónika egy mára már elveszett korai krónikát használhatott forrásként.⁴⁶ Az előtte

45 Az ármánykodó Gizella-ábrázolás kialakulásának idejére és indokaira átfogóan lásd: Csákó 2012. A negatív Gizella-kép 13. század eleji létezésére vonatkozó elméletek ismertetését l. még Csákó 2014.

46 Szovák–Veszprémy 1999, 749–750. (A vonatkozó rész Szovák Kornél munkája.)

fekvő redakció legkorábban Kálmán,⁴⁷ de legkésőbb II. István idején keletkezett, mivel a Salamon uralmát elítélő véleményt már tartalmazza,⁴⁸ ám Kálmánra és fiára terhelőt nem mond; az Álmos-ági folytatásnak tehát nyoma sincs a szövegben. A benne fenntartott hagyomány azt jelzi, hogy Kálmán, de legkésőbb II. István korára a krónikás hagyományban is jelen lehetett a Gizelláról alkotott negatív kép.

Logikus Zsoldos Attila azon megállapítása, hogy ennek kialakítására legkorábban I. András hatalomra jutásakor jelentkezhetett igény. Abban az esetben, ha számolunk Kálmán kora előtti ősgesztával, vagy valamiféle történeti feljegyzéssel, a negatív Gizella-kép már ekkor létezhetett valamilyen formában, még ha Kálmán kora előtről nem is tudjuk írott forrással bizonyítani annak meglétét.⁴⁹ Elfogadható magyarázat lehet az is, hogy I. Andrásnak volt a legnagyobb szüksége a dinasztia kontinuitásának igazolására, és nem a hatalmat őtánára már egyértelműen elnyerő későbbi Vazul-fiaknak.⁵⁰ De legalább ennyire logikus és elfogadható az a nézőpont is, amely szerint a negatív Gizella-ábrázolás későbbi lehet, hiszen azt amellet, hogy Gizella I. András uralkodása idején még életben volt, nem engedhette meg annak létrehozását a magyar király akkori külpolitikai érdeke sem.⁵¹

47 Kristó 1974, 591. Kristó Gyula nemcsak a szöveg tartalma miatt gondolkodott így, hanem azért is, mert a legkorábbi krónikaszerkesztés keletkezését Kálmán korára tette. A 14. századi krónikakompozíció keletkezésével kapcsolatos vélemények összefoglalását lásd Szovák-Veszprémy 1999, 750–761. (A vonatkozó rész Szovák Kornél munkája), Kristó 2002, 41–88. Az ősgeszta keletkezésével kapcsolatos véleményekre lásd még Thoroczkay 2010.

48 „Salamon király nem volt alkalmas az uralkodásra és az egyetértés megtartására Béla herceggel, Vazul fiával, és az ő fiaival, tudniillik Gézával és Lászlóval, a később dicső királyokkal, akikkel mindig, ahogyan a magyarok krónikája tartalmazza, álnokul viselkedett.” (Rex Salomon [...] non fuit aptus ad regnandum et concordiam tenendam cum Bela duce filio Vazul et filii suis, scilicet Geycha et Ladizlao, poetea gloriosis regibus, cum quibus semper, ut habet coronica [!] Hungarorum, malitiose egit. L. SRH I. 208.)

49 A fentebb említett Pozsonyi Évkönyv – akár 1060-nál, akár 1187-nél húzzuk meg első feljegyzéseinek időhatárát – a kérdés eldöntésében nem segít, azt viszont sejteti, hogy a nem (bel)politikai célzattal keletkezett írásműveket nem feltétlenül tudjuk felhasználni a kétféle Gizella-kép keletkezésének elhatárolására.

50 Zsoldos 2014, 23–24.

51 Szabados 2017, 261., 265–266.

A Vazul-ág eredete

Mikor változtatták meg a Vazul-fiak valós leszármazását?

Azt a korai és helytálló vélekedést, amely szerint András, Béla és Levente Vazultól származott, a nagyobb Gellért-legenda,⁵² valamint a Zágrábi és a Váradai Krónika⁵³ tartotta fenn.⁵⁴ Anonymusnál,⁵⁵ a 14. századi krónikakompozícióban⁵⁶ és Kézainál⁵⁷ ezzel szemben azt olvashatjuk, hogy a hercegek Szár László fiai. Abból, hogy a hercegek valós leszármazását bizonyos szerzők nem „javították”, arra kell következtetnünk, hogy olyan – mindenképpen Anonymus műve keletkezését, azaz a 13. század elejét megelőző időben született – redakciót használtak, amelyben ez még nem szerepelt, a befeketített Gizella-kép azonban már igen. A Gellért-legenda 14. századi fogalmazványban maradt ránk, a Zágrábi és a Váradai Krónika ugyancsak 14. századi, a Vazul fiairól bennük fenntartott hagyomány azonban mindenképpen korábbi. Az általuk használt krónikaszövegnek a 13. század eleje, azaz Anonymus művének keletkezése előtt kellett megszületnie, mert az ő munkájában már a helytelen változat szerepel.⁵⁸ Alátámasztja ezt Györffy György azon megállapítása is, hogy a meghamisított

52 Ungari miserunt sollempnes nuntios post filios Wazul: Endre, Bela et Levente, qui erant de genere sancti regis Stephani (SRH II. 501.)

53 Iste dux Wazul habuit tres [filios. Primus fuit dux Andreas, postea] factus rex. Secundus fuit dux Bela .... infra apparebunt. Tertius fuit dux L[euente] SRH I. 206.

54 Szovák–Veszprémy 1999, 750. (A vonatkozó rész Szovák Kornél munkája.)

55 Andreas rex filius calvi Ladislai (SRH I. 55.)

56 Tradunt quidam istos tres fratres filios fuisse Vazul ducis ex quandam puella de genere Tatun et non de vero thoro ortos esse, et ob hanc coniunctionem illos de Tatun nobilitatem accepisse. Falsum pro certo est pessime enarratum. Absque hoc namque sunt nobiles, quia isti filii sunt Calvi Ladislai, qui uxorem de Ruthenia dicitur accepisse, ex qua tres isti fratres generatur. (SRH I. 344.)

57 Quidam autem istos fratres ex duce Wazul progenitos asseverant ex quadam virgine de genere Tatun, non de vero thoro oriundos, et pro tali missitalia illos de Tatun nobilitatem invenisse. Frivulorum pro certo est et pessime enarratum. Absque hoc namque nobiles sunt et de Scitia oriundi, quia isti sunt filii Zarladislai. (SRH I. 178.)

58 Kristó 2002b, 15.

genealógiában a Vazul feleségeként feltüntetett Tátony nembeli leány származása *de genere* formában szerepel a krónikában, s e fordulat használata miatt ez az interpoláció nem keltezhető 1200 előttre.⁵⁹ Akár Kálmán vagy II. István korára, akár az azt megelőző időszakra tesszük tehát a negatív Gizella-kép megalkotásának idejét, az mindenképpen előbb keletkezett,⁶⁰ és függetlenül a Vazulidák eredetének meghamisításától.⁶¹

A valós genealógia megmásításának lehetséges oka

Miért lehetett szükség arra, hogy a krónika, miután Gizella feláldozása árán Szent Istvánt már ártatlanná tette Vazul megvakíttatásában, sőt, úgy állította be, hogy a hercegek vér szerinti apját István utódának akarta jelölni, megmásítsa eredetüket? Az a magyarázat, hogy Vazul és felesége pogányok voltak,⁶² nem kielégítő, hiszen a Vazult felváltó Szár László nevéből nem hagyták el a *kopasz* jelzöt, és a krónika különösebben nem is ecseteli Szár László és neje vallási beállítottságát. Valamennyi szövegváltozatnak sokkal inkább Vazul és felesége *non verus thorus*-ával, azaz nem valódi együttélésével van gondja, aminek valamiféle hagyománya lehetett, különben nem került volna bele a krónikaszövegbe, hogy azután magyarázkodni kelljen miatta; és éppen emiatt nem volt egyszerűen elhagyható sem az információ, így valamit kezdeni kellett vele.

Elegendő lett volna-e a *non verus thorus* semlegesítése azáltal, hogy Vazul feleségét cseréli le a krónika valaki másra? Láthatóan nem, hiszen Szár László nejről és házasságának módjáról sem maradt fenn pontosabb tudósítás a krónikás hagyományban, mint az általában Tátony nembeliként megnevezett leányról, ráadásul Kézai és a 14. századi krónikakompozíció egymástól eltérő magyarázatot ad arra, hogy a hercegek miért nem Vazul fiai voltak. Kézainál Szár László felesége nem is szerepel, tehát személye nem is volt igazán lényeges az igazság elferdítése szempontjából. A feleség személye megváltoztatásának

59 Györffy 1966, 27–29. Megjegyzendő, hogy a Gellért-legenda a Vazul-fiak származását ugyanezen fordulat használatával írja le.

60 Vö. Zsoldos 2014, 23–24.

61 Vö. Kristó 2000e.

62 Hóman 1925, 91–92.

szükségessége önmagában egyébként sem indokolja Vazul Szár Lászlóval történő helyettesítését. A változtatásnak inkább az lehet az oka, hogy Vazul és családja Szent Istvánnal szembeni fellépése miatt kerülhetett a figyelem középpontjába,⁶³ míg Szár László Istvánnal szembeni ellenállásáról nem tudunk.

Törvényes származás vagy dinasztiahoz tartozás?

Vazul együttélése a Tátony nembeli leánnyal

Törvényes származáson az egyházjog által törvényesnek tekintett keresztény házasságból történő születést értjük.⁶⁴ A törvényes származás, mint a legitim királyi hatalom alapeleme Vazul házassága kapcsán vetődött fel. Hóman vélekedése szerint Vazult – vagyis az I. Andrástól fogva hatalomra kerülő magyar királyok tényleges, vér szerinti őseit – és feleségét egyes források többek között azért cserélik Szár Lászlóra és „Damoszló herceg rutén anyjára” a közelebbről meg nem nevezett Tátony nembeli leány helyett, mert Vazul házasságát *non verus thorus*-nak, azaz Hóman szerint pogány módra kötött házasságnak tekintették, ez pedig gyermekeiket a törvénytelen származás megbotránkoztató fényében tüntette volna fel.⁶⁵ Gerics József sorra vette a *non verus thorus* körébe tartozó, vagyis az egyházjogilag el nem ismert házasságok és együttélések típusait, s arra jutott, hogy ezzel a megjelöléssel nem feltétlenül a pogány módra vagy pogánynyal kötött házasságot illették, mivel többféle, ebbe a kategóriába sorolható, a közerkölcs vagy akár a szokás- vagy közjog által is elfogadott, ámde egyházjogilag el nem ismert együttélési forma és házasságtípus is létezett abban a korban. Ezek Gerics általi ismertetéséből kitűnik, hogy az ilyen együttélési formákból

63 Kristó 2000d, 97–98.

64 Hóman 1925, 91.

65 Hóman 1925, 91–92. A Tátony nembeli leány rutén hercegnőre cserélésének kérdésére lásd még Kristó 2000e, 214–215.; Váczy 1940–1941, 333–338.; Berkovits 1953, 83–84.

született gyermekek jogi értelemben *nem tartoztak az apa családjába*,⁶⁶ ebből pedig az következik, hogy nem csak a házasság vagy az együttélés keresztény szokásoktól eltérő jellege, vagy akár az egyház által keresztény házasságnak el nem ismert együttélésből⁶⁷ származó gyermekekre vetülő megvetés, lenézetség problémájával állunk szemben, hanem egy annál sokkal fontosabb dologgal, a dinasztiahoz való tartozás (jogi) kérdésével is.⁶⁸ Vazul személye tehát leszármazóinak több oknál fogva is problémát jelenthetett. A politikai ős, István ellen merényletet elkövető ősapa pogány együttéléseiből származó utódai a későbbi házasságjogi felfogás szerint akár még a dinasztia tagjai közül is kiszorulhattak volna. Ez a probléma különösen Könyves Kálmán idején lehetett súlyos, hiszen köztudomású, hogy az egyházi pályáról királyi székbe emelkedett uralkodó szabályozni kívánta többek között a házasság elfogadott formáját is.

Borisz herceg és III. András király

A 14. századi krónikakompozíció nyíltan szóba hozza az előbb II. Béla, majd II. Géza királlyal szemben trónkövetelőként fellépő Borisz hercegnek, Kálmán király fiának törvényes származását. A krónika elbeszélése szerint II. Béla király magához hívta Magyarország előkelőit (*proceres*), és megkérdezte tőlük, hogy az aspiránsként fellépő Borisz Kálmán király fattya vagy fia-e? Béla hívei azt válaszolták, hogy Borisz fattyú, és egyáltalán nem jogosult a koronára.⁶⁹ Azokat, akik ezzel nem értettek egyet, Béla hűtlennek (*infidelis*) nyilvánította, és akit csak tudott, még a helyszínen megöletett közülük. Borisz törvénytelen

66 Gerics 1966.

67 A középkori házasságjogra l. Erdő 2001, 220–233.

68 Ez a magyarázat választ adhat az „*et ob hanc coniunctionem illos de Tatun nobilitatem accepisse*” mondatrés fordításának megoldására is. A problémát l. Gerics 1966. és Györffy 1966., amely lényegében arról szól, hogy az *illos* alatt e helyütt kiket kell értenünk: Vazul fiait vagy a Tátony nembelieket, s hogy az előbbieket kapták az utóbbiaktól a nemességüket, vagy fordítva?

69 Interrogavit autem eos [ti. az összehívott előkelőket] rex [ti. Béla] si scirent Borichium adulterum esse vel filium regis Colomanni? Fideles autem regni responderunt, quod indubitanter scirent Borithium esse adulterum et nullatenus dignum iam esse corona regis. SRH I. 448. A „iam” (azonkívül/már) szócska helyett más variánsokban „eum” áll.

származásáról csupán a magyarországi források beszélnek, azt állítva, hogy anyja, Eufemia követett el házasságtörést.⁷⁰

Ezzel homlokegyenest ellenkező törekvést, a törvényes származás bizonyításának szándékát láthatjuk III. Andrással kapcsolatban, akiről kortársai közül többen azt állították, hogy nem II. András unokája.⁷¹ Az igazolás tendenciája éppen ellentétes az előbbi, jogalap-megvonó esettel: a magyar krónika nem akar tudni a király (esetleges) törvénytelen származásáról, ellenben nagyon is igyekszik alátámasztani az ellenkezőjét: „Lássuk ennek az András királynak a származását és eredetét, amiért kiérdemelte, hogy elnyerje Magyarország királyságának koronáját!”⁷² – írja a krónika.

A Borisszal szembeni eljárás arra utal, hogy a herceget meg akarták fosztani a koronához való jogosultságának alapjától, míg III. András számára – ha nem volt – azt meg kívánták teremteni. Mindkét eset azt igazolja, hogy megfelelő származás hiányában a hatalomra jutásnak még csak a lehetősége sem volt meg; ám az erősen kérdéses, hogy itt a törvényes házasságból való származás kritériumáról van-e szó,⁷³ vagy inkább a dinasztiahoz való tartozás forog-e kockán, hiszen mindkét esetben az apa kiléte kérdőjeleződik meg, vagyis az, hogy az Árpádok vérvonala felfedezhető-e Boriszban vagy III. Andrásban.

Összefoglalás

Történetírásunk a dinasztiahoz tartozás és a törvényes származás kritériumát az Árpád-kori legitim királyi hatalom előfeltételének tekinti. Az Árpádok nemzetségéhez való tartozás vitathatatlanul a törvényes uralkodói hatalom elnyerésének előfeltétele volt. Orseolo Péter és Aba Sámuel királyi hatalmát a kortársak törvényesnek fogadták el addig, amíg az elit elégedetlensége le nem döntötte őket trónjukról, később azonban, Vazul fiainak hatalomra jutása után a hiva-

70 Boriszra lásd Makk 1987.

71 Lenkey–Zsoldos 2003, 119–125., 133.

72 Cuius Andree regis ortum et originem videamus, qua ratione meruerit coronam regni Hungariae accipere. SRH I. 475.

73 Vö. Bagi 2017, 324., 328–329., 332.

talos udvari történetírás igyekezett elérni azt, hogy személyük nélkülözésével a dinasztia uralmának folytonosságát a Vazul-ágban mutassa ki. Ehhez Orseolo Péter és Aba Sámuel dinasztiától való elkülönülését kellett hangsúlyozni, s ezzel meg kellett vonni tőlük az uralkodáshoz szükséges jogalapot. Orseolo Péter esetében a valós származás meghamisítására is szükség volt, s ehhez – tekintve, hogy Szent Istvánnal való rokonsága a köztudatban élhetett – Gizella személye volt felhasználható, még a kegyes királyné képének befeketítése árán is. Mivel az ármánykodó Gizella alakja Kálmán, vagy legkésőbb II. István korában már a krónikás hagyomány része lehetett, Orseolo Péter leszármazása megmásításának még ez előtt kellett megtörténnie.

A fentiekhez hasonlóan ugyancsak a dinasztiához tartozás kérdését veheti fel jogi értelemben a Vazul-fiak genealógiájának megváltoztatása, valamint vérségi alapon Borisz herceg és III. András király származásának a krónikás hagyományban szereplő ábrázolása. A Vazulidák apai ági eredete „rendezésének” szükségessége Kálmán király idejében válhatott fontossá, ami a krónika egységes koncepcióba szerkesztése miatt (az esetleg már meglévő negatív) Gizella-kép kiegészítését oly módon tette szükségessé, hogy Orseolo Pétert apai ágon a királynéhoz kapcsolta, hogy az Árpád-kori Magyar Királyságban a törvényes származás kérdése a legitim királyi hatalom feltételeként nem merült fel, csak a dinasztiához való tartozás kritériumát tartották szem előtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

- ÁKÍF 1999.** Az államalapítás korának írott forrásai. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.) Közzé teszi: Kristó Gyula. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1999.
- Kézai 1999.** *Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei.* Anonymus művét Veszprémy László, Kézai Simon művét Bollok János fordította. Az utószót és a jegyzeteket Veszprémy László írta. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- KK 1986.** *Képes Krónika.* Közzé teszi: Bellus Ibolya. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Knauz 1875.** Knauz Nándor: Két krónika. I. Az esztergomi rövid krónika. *Századok*, 9. (1875) 11. sz. 623–625.
- Kulcsár 2006.** Kulcsár Péter (szerk.): *Krónikáink magyarul.* III/1. Balassi Kiadó, Budapest, 2006.
- SRH I–II. 1999.** *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Nap Kiadó, Budapest, 1999. [Reprint.]

Feldolgozások

- Bagi 2017.** Bagi Dániel: *Divisio regni. Országmegosztás, trónviszály és dinasztikus történetírás az Árpádok, Piastok és Přemyslidák birodalmában a 11. és a korai 12. században.* Kronosz Kiadó, Pécs, 2017.
- Berkovits 1953.** Berkovits Ilona: A magyar feudális társadalom tükröződése a Képes Krónikában. *Századok*, 87. (1953) 1. sz. 72–107.
- Bónis 1938.** Bónis György: Szent István törvényének önállósága. *Századok*, 72. (1938) 9–10. 433–487.
- Csákó 2012.** Csákó Judit: Néhány megjegyzés Albericus Trium Fontium krónikájának magyar adataihoz. In: Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András (szerk.): *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi ta-*

- nár 60. születésnapjára. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012. 515–526.
- Csákó 2014.** Csákó Judit: A magyar-lengyel krónika és a hazai elbeszélő hagyomány. In: *Századok*, 148. (2014) 2. sz. 287–334.
- Csákó 2018.** Csákó Judit: Kegyes királyné vagy rosszakarat mérgével teli vipera? Megjegyzések Bajorországi Gizella krónikairódalombeli portréjához. *Századok*, 152. (2018) 3. sz. 543–590.
- Deér 1938.** Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, [1938].
- Erdő 2001.** Erdő Péter: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Galambosi 2020.** Galambosi Péter: Az egri püspökség kezdetei. *Egyháztörténeti Szemle*, 21. (2020) 2. sz. 3–20.
- Gericz 1961.** Gericz József: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái. Értekezések a történettudományok köréből. Új sorozat 22.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.
- Gericz 1966.** Gericz József: A Tátöny-nemzetségről. (Adalékok egy krónikahely magyarázatához). *Történelmi Szemle*, 9. (1966) 1. sz. 1–24.
- Györffy 1966.** Györffy György: Egy krónikahely magyarázatához. *Történelmi Szemle*, 9. (1966) 1. sz. 25–60.
- Horváth 1954.** Horváth János: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.
- Juhász 2017.** Juhász Péter: Az Árpádok trónöröklési rendje a 10–12. században. *Aetas*, 32. (2017) 3. sz. 17–34.
- Kertész 2016.** Kertész Balázs: A 14. századi magyarországi krónikaszerkesztmények utóélete a késő középkorban. *Századok*, 150. (2016) 2. sz. 473–499.
- Klaniczay 2000.** Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- KMTL Korai magyar történeti lexikon.** Főszerk.: Kristó Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- Kristó 1972.** Kristó Gyula: XI–XIII. századi epikánk és az Árpád-kori írásos hagyomány. *Ethnographia*, 83. (1972) 1. sz. 53–72.
- Kristó 1974.** Kristó Gyula: Legitimitás és idoneitás. (Adalékok Árpád-kori esz-

- metörténetünkhöz) *Századok*, 108. (1974) 3. sz. 585–619.
- Kristó 1992.** Kristó Gyula: Aba Sámuel és Károly Róbert családi kapcsolatairól. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica*, 96. (1992) 25–30.
- Kristó 1995.** Kristó Gyula: *A magyar állam megszületése*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1995.
- Kristó 2000.** Kristó Gyula: *Írások Szent Istvánról és koráról*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2000.
- Kristó 2000a.** Kristó Gyula: *Koppány felnégyelése*. In: Kristó 2000. 49–61. [Eredeti megjelenése: *Századok*, 116. (1982) 5. sz. 969–968.]
- Kristó 2000b.** Kristó Gyula: *Szent István és az „ezeréves alkotmány”*. In: Kristó 2000. 109–114. [Eredeti megjelenése: *Délmagyarország*, 82. (1992) 196. sz. 6.]
- Kristó 2000c.** Kristó Gyula: *Szent István*. In: Kristó 2000. 35 – 47. [Eredeti megjelenése: *Nagy képes milleniumi arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből*. Szerk.: Rácz Árpád. Aquila Könyvkiadó, Budapest, 1999. 1–4.]
- Kristó 2000d.** Kristó Gyula: *Merényletek Szent István ellen*. In: Kristó 2000. 97–99. [Eredeti megjelenése: *Száz rejtély a magyar történelemből*. Szerk.: Halmos Ferenc. Gesta Könyvkiadó Bt., Budapest, 1994. 26–27.]
- Kristó 2000e.** Kristó Gyula: *Szent István és családja az Árpád-kori történetírásban*. In: Kristó 2000. 195–227. [Eredeti megjelenése: *Acta Universitatis Szegediensis de József Attila nominatae. Acta Historica*, 40. (1972) 51–72.]
- Kristó 2002.** Kristó Gyula: *Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- Kristó 2002b.** Kristó Gyula: *Árpád fejedelem*. In: Kristó Gyula: *Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig. 20 tanulmány a 10. századi magyar történelemről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 9–32. [Eredeti megjelenése: Kristó Gyula: *Honfoglaló fejedelmek: Árpád és Kurszán*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1993. 7–48.]
- Lenkey–Zsoldos 2003.** Lenkey Zoltán – Zsoldos Attila: *Szent István és III. András*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2003.
- Makk 1987.** Makk Ferenc: Borisz, egy XII. századi trónkövetelő. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Antiqua et Archaeologica*, 6. (1987) 61–65.
- Mályusz 1933.** Mályusz Elemér: A patrimonális királyság. *Társadalomtud-*

mány, 13. (1933) 37–49.

- Mikó 2013.** Mikó Gábor: Élt-e valaha Szent István fia, Ottó herceg? – Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúskodása. *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 1. sz. 1–22.
- Piti 2000.** Piti Ferenc: „Keresztúton” (A pogányság társadalmi-politikai jelene I. István korában). In: Piti Ferenc – Szabados György (szerk.): *„Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendőss Makk Ferenc tiszteletére.* Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2000. 435–450.
- Szabados 2007.** Szabados György: „Árpád-házi” „szent” királyunk Aba Sámuel. In: Révész Éva – Halmágyi Miklós (szerk.): *Középkortörténeti tanulmányok, 5. Az V. Medievisztika PhD-konferencia (Szeged, 2007. június 7–8.) előadásai.* Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2007. 151–158.
- Szabados 2011.** Szabados György: *Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól.* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 26.) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2011.
- Szabados 2017.** Szabados György: Hagyomány, emlékezet és kritika a korai magyar történetírásban. In: Czövek Judit – Szulovszky János (szerk.): *Közvetítő. Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára.* Budapest, 2017. 259–274.
- Szántó 1997.** Szántó Richárd: A királyi hatalom isteni eredete a nyugati politikai gondolkodásban az 5–8. században. In: *Aetas*, 12. (1997) 2–3. sz. 137–160.
- Szovák–Veszprémy 1999.** Szovák Kornél – Veszprémy László: *Krónikák, legendák, intelmek. Utószó. Scriptores rerum Hungaricarum I–II. Edendo operi praefuit E. Szentpétery. Budapestini MCMXXXVII–MCMXXXVIII.* In: SRH II. 721–799.
- Szovák 2000.** Szovák Kornél: Szent László alakja a korai elbeszélő forrásokban. (A László-legenda és a Képes Krónika 139. fejezete forrásproblémái). *Századok*, 134. (2000) 1. sz. 117–145.
- Szücs 1972.** Szücs Jenő: István király Intelmei – István király állama. *Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve*, 12. (1971) Fejér Megyei Múzeumok igazgatósága, Székesfehérvár, 1972. 271–175.

- Thoroczkay 2010.** Thoroczkay Gábor: A magyar krónikairódalom kezdetei. In: Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): *Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004)*. Pécsi Tudományegyetem BTK Történettudományi Intézet Középkori és Koraujkori Történeti Tanszék, Pécs, 2010. 23–31.
- Tóth 2009.** Tóth Péter: „Regnum vacavit vero regimine”. Egy krónikahely és annak értelmezése. *Századok*, 143. (2009) 6. sz. 1413–1420.
- Váczy 1938.** Váczy Péter: A királyság központi szervezete Szent István korában. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1938. 261–297.
- Váczy 1940–1941.** Váczy Péter: A Vazul-hagyomány középkori kútfontjainkban. Forráskritikai tanulmány. *Levéltári Közlemények*, 18–19. (1940–1941) 304–338.
- Veszprémy 2010.** Veszprémy László: A korai magyar évkönyvekről. Kapcsolatok és kölcsönzések az évkönyvek, krónikák és krónikakivonatok között. In: Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): *Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004)*. Pécsi Tudományegyetem BTK Történettudományi Intézet Középkori és Koraujkori Történeti Tanszék, Pécs, 2010. 11–22.
- Veszprémy 2019.** Veszprémy László: *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Magyarországon (XI–XIII. század közepe) – History Writing and Historians in Hungary during the Reign of the Arpad Dynasty (Eleventh–Mid Thirteenth Century)*. Budapest, 2019.
- Zsoldos 1993.** Zsoldos Attila: Adalékok a magyar koronázási palást eszmetörténeti hátteréhez. *Aetas*, 8. (1993) 1. sz. 5–13.
- Zsoldos 1997.** Zsoldos Attila: Az Árpádok gyermekei. *História*, 19. (1997) 5–6. sz. 13–15.
- Zsoldos 2014.** Zsoldos Attila: Gertrúd és a királynéi intézmény az Árpád-kori Magyar Királyságban. In: Majorossy Judit (szerk.): *Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013. Tanulmánykötet*. Ferenczy Múzeum, Szentendre, 2014. 17–28.